

МІЖНАРОДНЕ ЖИТТЯ ТА УКРАЇНА

*Кириченко В. Г.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В ЕМІГРАЦІЇ (РОЛЬ ТА МІСЦЕ В. ЗІНЬКІВСЬКОГО В ДІЯЛЬНОСТІ БОГОСЛОВСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО ІНСТИТУТУ ІМЕНІ С. РАДОНЕЖСЬКОГО В ПАРИЖІ).

У статті розглядаються питання пов'язанні з вивченням історії православної церкви, зокрема висвітлюються особливості її становища в еміграції (Франція) (20–50-ті рр. ХХ ст.) на ґрунті дослідження ролі та місця В. Зіньківського (1881–1962 рр.) в діяльності Богословського православного інституту імені С. Радонежського в Парижі.

Ключові слова: православна церква, еміграція, богословська думка, наука.

В усі періоди існування українського народу православна церква підтримувала національно-творчі процеси і як суспільна організація з могутньою християнською ідеологією об'єднувала народ. Вивчення історії православної церкви має першорядне значення для відтворення цілісної картини минулого українського народу. Релігійним подіям, що відбувались за кордоном у 20–50-ті рр. ХХ ст., належить важлива роль у відродженні держави і церкви.

Враховуючи *актуальність*, наукове та практичне значення проблеми, недостатнє її вивчення в літературі, автор ставить за *мету* висвітлити особливості становища православної церкви в еміграції (Франція) на ґрунті дослідження ролі та місця В. Зіньківського в діяльності Богословського православного інституту імені С. Радонежського в Парижі.

У 1920-ті рр. інтелігенція, переживаючи тяжкі умови вигнання та втрату ідеалів, вдалась до справжнього усвідомлення духовних підвалин вітчизняної культури. Неабиякого значення тут також відіграв вплив філософсько-релігійної думки, яка набула свого розвитку в Росії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. В умовах поширення лібералізму, вплив атеїзму не зміг змінити глибокі християнські традиції суспільства у зарубіжжі. Різке несприйняття жовтневого перевороту 1917 р. та його наслідків – такою була реакція інтелектуальної еліти Росії та України в еміграції.

Зміни у свідомості інтелігенції визначили появу товариств духовного самовдосконалення, які у 1924 р. об'єднались у загальноєвропейську організацію емігрантської молоді – РСХР. Виникнення цього руху було пов'язано з потребою в осмисленні трагічних подій минулого у їх соціокультурному та національно-політичному вимірі, які обумовили еміграцію з батьківщини, та усвідомленні побудови нової держави вільної від впливу ідей більшовизму. Вирішенням цих проблем стала релігійна філософія. У цей період ліберальна інтелігенція вважала слов'янофільство надто традиційним та консервативним. Вона надавала перевагу ідеям соловйовської школи, яка в останні роки

XIX ст. поширилась по всій Європі [1, с. 12; 401]. Ідеологами та активними учасниками РСХР були майже всі філософи-емігранти початку XX ст., які опинились за рубезем (С. Булгаков, Н. Бердяев, О. Картишев, С. Франк, В. Ільїн, В. Зіньківський).

У 1925 р. у Парижі відкрився Богословський православний інститут імені С. Радонежського – єдина вища богословська школа за кордоном. В. Зіньківський був запрошений викладати в ньому філософські предмети. З діяльністю цього закладу було пов'язане усе подальше життя В. Зіньківського.

Рішення про відкриття Богословського православного інституту імені С. Радонежського в Парижі було прийнято на Конференції РСХР в Алжeronі. Результатом наради діячів РСХР, зокрема О. Картишева, В. Зіньківського, С. Безбородова, очолюваних єпископом Євлогієм (Георгіївським), було визначення статусу цього закладу, як вищої школи. Його завдання полягали у продовженні традицій вітчизняної академічної богословської науки та думки, підготовці богословських кадрів.

Відкриття цього вищого навчального закладу в умовах еміграції набувало великого значення. По-перше, в Росії більшовиками велась велика антирелігійна кампанія, результати якої привели до ліквідації духовних академій і семінарій та зумовили припинення богословської освіти. Розвиток ідей атеїзму скоротив там загальну кількість духівництва. Потреба у освічених священниках відчувалась і в еміграції. По-друге, відкриття Богословського православного інституту імені С. Радонежського в Парижі, центрі західноєвропейської, але християнської культури, визначало екуменічний напрям у постановці деяких теоретичних проблем та релігійно-практичних завдань, маючи на меті об'єднання всіх православних у єдину церкву [2, с. 409-410]. Заклад утримувався на кошти благодійних організацій Англії та Америки.

Не будучи головним засновником інституту, В. Зіньківський швидко став одним з його фундаторів та отримав визнання у раді професорів.

Серед професорів інституту поряд з ученим в цей період працювали Г. Федотов, Б. Вишеславцев, В. Ільїн та інші. Професори не обмежувались викладацькою роботою і одночасно брали участь в екуменічному русі, конференціях, сприяли розвитку богословської літератури [3, с. 413]. Богословський православний інститут імені С. Радонежського мав велике значення в історії православного богослов'я. Він зберіг богословську школу в той час, коли вона була занедбана більшовизмом. Заклад збагатив церкву її пастирями та видатними релігійними науковцями.

Як результат погіршення діяльності православних організацій за рубезем та зміцнення структурних об'єднань еміграції, свого розвитку набули з'їзди представників православного духівництва різних країн. На міжконфесійних зустрічах гостро поставало питання про церковне спілкування. Неможливість церковного християнського спілкування пов'язувалось з його роздрібненістю на різні ісповідання. Зустрічі християн різних ісповідань, за В. Зіньківським, несли у собі “неправду роздрібнення християнського миру”, що зумовлювало подолання цього роз'єднання. З часу діяльності в Богословському православному інституті імені С. Радонежського в Парижі почалась активна робота В. Зіньківського у міжнародних екуменічних місіях і з'їздах, що сприяло здійсненню одного з головних завдань РСХР – налагодженню зв'язку релігійної роботи Руху з церквою. На думку В. Зіньківського, екуменічний рух був важливою попередньою роботою у створенні об'єктивної основи для зближення православних вірувань у догматичній єдності. Обминати догматичні питання, обмежуватись бесідами на теми практичного християнства і шукати спасіння лише в молитвах, за В. Зіньківським, значило не розуміти

змісту догматики. Чим глибше ми шукаємо єдності з іновірцями, стверджував він, тим зрозуміліше нам стає, що надійною основою цієї єдності може бути тільки єдність віровчення. Учений визнавав, що у сучасних йому умовах це завдання є недосяжним, але для православних, вважав він, інакше ставити це питання неможливо. Екуменічна діяльність пов'язувала В. Зіньківського з православними країнами на Близькому Заході. Вважаючи актуальною темою епохи боротьбу за церковність та виховання у молоді почуття абсолюту церкви, В. Зіньківський підкреслював цінність загальнохристиянської позаконфесійної роботи як у соціальному, так і апологетичному напрямі [4, с. 3-7].

У 1927 р. в життя В. Зіньківського увійшла ще одна справа – Релігійно-педагогічний кабінет, заснований при Богословському православному інституті імені С. Радонежського. Підґрунтям діяльності цього товариства стала плідна релігійно-педагогічна робота В. Зіньківського в РСХР та досвід, отриманий в США. Діяльність Релігійно-педагогічного кабінету сприяла об'єднанню педагогів, які підтримували ідеї православної педагогіки. Це зумовило виникнення в еміграції релігійно-педагогічної течії [5, с. 88]. Її ідеологом став В. Зіньківський. Представниками цієї течії також були Л. Зандер, К. Єльчанінов, С. Шидловська-Куламзіна та інші. Спрямованість діяльності Релігійно-педагогічного кабінету зумовлювалась такими положеннями – перегляд ідей педагогічного натуралізму, що не враховує ідею про образ Божий у людині та є загальною тенденцією секуляризації, доводить, що саме духовний процес несе в собі розуміння того, як відбувається розвиток людини; метою школи повинна бути допомога дітям у духовному зростанні, у тому аспекті, в якому вони безпорадні, що передбачає загальне здоров'я юної душі. Виходячи з цього, тема релігійного виховання та її впровадження в життя була головною темою діяльності представників Релігійно-педагогічного кабінету. Все інше – розвиток інтелекту, накопичення знань, засвоєння технічних та соціальних навичок, розвиток характеру вважалось лише частиною загального педагогічного завдання. В. Зіньківський уважно вивчав своєрідність соціального і психологічного статусу емігрантської дитини та фактори соціального середовища, що здійснюють “тиск” на неї.

Приділяючи все більше уваги питанню виховання, висувуючи його на перше місце у становленні особистості В. Зіньківський продовжував свою діяльність з організації з'їздів в еміграції, які присвячувались висвітленню проблем дошкільного виховання, позашкільної освіти, виховання шкільної молоді, проводив наради з релігійно-моральної освіти, виступав на них з доповідями.

Проблема світогляду та “світоглядної педагогіки” у 1930-ті рр. цікавила багатьох педагогів еміграції. Ряд статей з цієї проблеми опублікував С. Гессен – “Світогляд та освіта”, “Світогляд і ідеологія” та інші. Вони були спрямовані проти тоталітарної педагогіки італійського та німецького фашизму та авторитаризму радянської педагогічної системи. В. Зіньківський підтримав критику тоталітаризму, надав новий напрям обговоренню цього питання через роботу “Корінна проблема сучасної педагогіки” [6, с. 11-18].

Вивчаючи своєрідність соціального і психологічного статусу емігрантської дитини та факторів соціального середовища, на сторінках педагогічних видань учений продовжив розгляд соціального та психологічного статусу емігрантської дитини. Виступаючи за поширення та розвиток позашкільної релігійної роботи, В. Зіньківський стверджував, що допомога дітям та підліткам передбачає дещо більше ніж те, що може дати школа чи навіть родина – зміцнити духовне життя молодого покоління через різні види культури та творчості. При цьому “релігійно-педагогічна проблема не може бути ізольована від

загальної проблеми наших днів про повернення до ідеалу цілісної, релігійно-творчої культури. Духовне здоров'я дітей не може бути забезпечено без створення цілісної системи культури, – і тільки на такому шляху можна достатньо серйозно ставити питання про релігійне виховання і освіту [7, с. 4-5].

На релігійно-педагогічній нараді в Парижі у вересні 1927 р. він запропонував всю педагогіку орієнтувати на релігію, школу перебудувати на церковні начала, а в релігійному вихованні бачити завдання кожного педагога. В. Зіньківський стверджував, що релігійна школа повинна бути не підготовкою до життя, а самим життям, викладання повинно пов'язуватись із релігійним досвідом, а не обмежуватись теоретичним вивченням. Він наполягав, щоб уроки були не пасивним сприйняттям готового матеріалу, а життям дітей, актуальним переживанням релігійної реальності, яка повинна включати в себе як відношення до учителя, так і учнів між собою.

З 1927 р. В. Зіньківський працював в журналах “Питання релігійного виховання й освіти”, “Релігійно-педагогічний бюлетень”.

Доробок цього періоду містить цілісне розуміння В. Зіньківського цілей, форм, завдань національного виховання у інтегрованій формі. Усвідомлюючи загрозу денационалізації в умовах еміграції, вчений окрему увагу приділяв проблемам національного виховання. Він був активним учасником діяльності з'їздів, нарад, конференцій, присвячених цим питанням, брав участь в їх обговоренні. У 1928 р. у Парижі вийшов цикл статей вченого “Про національне виховання” [8]. Розуміючи складність та багатогранність цієї проблеми, вчений зазначав, що національне почуття є цінним виявом духовного життя людини. Враховуючи це, національне почуття, за В. Зіньківським, не повинно переходити у шовінізм та нести руйнівний характер замість творчої дії. Учений був проти використання національних почуттів у політичних цілях та національному екстремізмі. Ідейні суперечності у національній політиці, свідчать про те, що суспільство хвилює не метафізика національності, а злостені сперечання. Саме тому В. Зіньківський стверджував, що національне виховання повинно здійснюватись не шляхом зосередження на ньому, а за допомогою зв'язку з духовним життям, що передбачає усвідомлення релігійного змісту почуття Батьківщини, потребу жертвовного служіння їй з урахуванням того, що жертвовність своє коріння знаходить лише у релігійному житті. За умов внутрішнього зв'язку з релігійним світорозумінням національне виховання визначить його наближення до світу найвищих цінностей. Головним завданням національного виховання, він вважав, присвячення всіх сил служінню Батьківщині та підготовку до цього служіння. В еміграції всі зусилля вченого були спрямовані на виконання цього подвійного завдання.

Аналіз праць ученого цього періоду дозволяє стверджувати, що на кінець 1920-х рр. В. Зіньківський цілеспрямовано звернувся до релігійного обґрунтування освітніх проблем. На кінець 1930-х років ним була сформульована цілісна концепція християнської педагогіки [9].

Однією з найбільш значних робіт В. Зіньківського, в якій була сформульована його концепція християнської педагогічної антропології є праця “Проблеми виховання у світлі християнської антропології”, видана в Парижі у 1934 р. [10]. Вказуючи на слабкість розвитку теоретичної бази сучасної йому педагогіки у зв'язку зі схильністю до емпіризму та сучасних філософських, наукових побудов, які відповідають принципам натуралізму В. Зіньківський вважав, що своє осмислення педагогічна творчість зможе знайти лише в системі християнської антропології. На думку вченого, не зважаючи на розвиток постійних пошуків у педагогічній науці ХХ ст., релігійна природа педагогічного натхнення не

вміщується у систему філософських ідей свого часу, створюючи цим внутрішні проблеми у педагогіці. Вихід з такої ситуації – звернення до християнської антропології для осмислення накопиченого довгими роками педагогічного досвіду, де розбіжність між прогресивними педагогічними пошуками та слабким розвитком ідей християнської педагогіки зведена у цілісну систему. З огляду на це, В. Зіньківським було визначено завдання дослідити історичні шляхи християнського виховання та відновити його потенціал, зробивши акцент на найбільш значимих аспектах. Розгляд різнобічних педагогічних теорій дозволив вченому стверджувати, що всі вони зводяться до трьох форм: натуралістичної, де творче самовизначення людини не визначається, трансцендентальної, де не визначається зв'язок та залежність людини від вищих сил і натуралістичної або релігійної – єдиної вірної, на думку вченого, формі, що дає людині пояснення своїх та вищих сил і мети [11, с. 12-17].

Отже, методологічною основою педагогічної концепції В. Зіньківського була визначена християнська філософська антропологія. Ця ідея тваринності світу, особистості як образу Божого, Церкви, як соборної єдності у Богові вільних духовних особистостей, первородного гріха і воскресіння. Вихід на проблеми педагогіки філософ визначив наступним чином – “Людина у метафізичному розумінні є ідеєю першорядного гріха. Воскресіння людей в Царстві Божому відновлює втрачену за смерть живу цільність життя”. Шлях до цього воскресіння починається вже у період земного буття через звільнення людини від влади “душевних” дій, одухотворення всього складу людини, що означає підготовку до “торжества вічного життя людини”. Важливу роль в цьому повинна відіграти педагогіка. Вона повинна допомогти молодому поколінню знайти себе і творчо опанувати, перевтілити в собі те, що в них знаходиться як взаємодія спадкоємності, соціальних і духовних впливів. Сформульовані В. Зіньківським принципи православної педагогіки поєднували в собі релігійно-моральні ідеали та загальнолюдські цінності. В. Зіньківський не додержувався ідеології ортодоксально-релігійного напрямку, яка стверджувала теологію головним інструментом педагогіки. За В. Зіньківським, педагогіка мала три підґрунтя – антропологію, філософію, релігію. Християнська педагогіка В. Зіньківського вважається однією з цілісних педагогічних систем початку ХХ ст.

З середини 1920-х рр. центральний секретаріат РСХР та організації, що входили у місцеве товариство Франції розмістились у Парижі. В. Зіньківський продовжував вести широку діяльність в РСХР у напрямках роботи серед підлітків, християнської молоді, екуменізму та соціальної активності.

У 1926 р. у діяльності РСХР виникли проблеми щодо ідейної єдності його членів. Вже з початку свого існування РСХР не підпорядковувався юрисдикції церкви. Керівники РСХР уникали контролю з боку церковних ієрархів. У ній вони бачили лише заступницю та наставницю, а зв'язок з нею розглядали лише як духовний. Така позиція РСХР викликала невдоволення єпископського Синоду в Сермських Карловцях, заснованого в Сербії у 1921 р. російською еміграцією. У результаті гострого конфлікту між митрополитом Євлогієм (Георгіївським) та більшістю архієреїв, які засудили РСХР та його місію, відбувся церковний розкол. Подія порушила надію багатьох його членів знайти серед церковних ієрархів своїх пастирів, що вплинуло на поглиблення ідейних розходжень між різними течіями РСХР. Досить сильними були дії членів руху щодо реорганізації РСХР у союз православних братств. Ці протиріччя викликали ідеологічну дискусію серед керівників руху – В. Зіньківського, М. Бердяєва та їх опонентами. У зв'язку з цим постало питання про збереження ідейної єдності РСХР. Його обговорення відбулось на IV загальному з'їзді

РСХР у вересні 1926 р. в Б'єрвіллі (Франція). У ході дискусій було вирішено доповнити назву РСХР, зазначивши у дужках "об'єднання православних товариств". Згодом, у 1927 р. у Клермоні відбувся загальний з'їзд РСХР, на якому було сформульовано його єдину мету та завдання. За рішенням з'їзду студентський рух об'єднував емігрантську молодь православної церкви та залучав невіруючих, допомагав формувати християнське світосприйняття і готував захисників у боротьбі з атеїзмом та матеріалізмом.

На кінець 1920-х рр. у РСХР виник "конфлікт поколінь", розбіжності між "батьками" та "дітьми", який з кожним роком ставав все гострішим. Тут далися взнаки протилежності як духовних прагнень, так й соціально-політичних поглядів. Однак, усі члени РСХР погоджувались з єдиною ідеєю "оцерковлення" життя.

У період між 1925–1939 рр. РСХР працював дуже плідно. Однак вже з середини 1930-х рр. його діяльність занепала. Причиною цього було існування у межах руху багатьох різнобічних напрямів, які відхилялись від провідної ідеї руху. Розкол в РСХР прискорив прихід до влади в Німеччині А. Гітлера та зростання шовіністичних настроїв в багатьох країнах Європи.

Праве крило Руху, очолюване генералом Е. Міллером, одним з керівників білої армії, надавало перевагу фашизму і крайньому націоналізму тоталітарного типу. Але, представники цього напрямку не хотіли поривати з вірою. Частина з них вийшла з Руху та вступила у так звані національні організації, інша ж частина залишилась в ньому, породжуючи нескінченні суперечності. Ліве крило свідомих прибічників релігійного вільнодумства та прогресивних ідей представляв М. Бердяєв. Це крило відмежувалось від РСХР та утворило нову організацію під назвою "Православна справа" не зважаючи на те, що її члени засуджували захист ідей православ'я. Справа, і зліва В. Зіньківський був засуджений за власне бачення у вирішенні суспільних проблем. Його критикували за "лівизну" та звинувачували у масонстві. Отже, широта задуму заснування РСХР була нереалізованою до кінця. В. Зіньківський не визнавав це відкрито. Прибічник аполітичності церкви, він вважав, що її головною ідейною метою повинно стати об'єднання суспільства не лише у питаннях богослов'я, але й у розумінні вирішення соціокультурних проблем життя. Однак рухівці займались розглядом різнобічних соціально-політичних питань – державотворення, ідеологій, культури і єдність у даних питаннях могла бути досягнутою лише за умов визначення компромісу серед всіх його членів. Це стало неможливим, деякі члени руху були змушені вийти з нього.

У 1939 р., за день до оголошення Другої світової війни, В. Зіньківський був заарештований французькою владою за фіктивною справою, метою якої було унеможливити перебування у таборі таємної персони, яка переслідувалась німецькою владою. Через 40 днів перебування в паризькій центральній тюрмі Санте В. Зіньківського відправили в табір Вернет. Його не допитували, що забезпечувало активну працю. Не дивлячись на клопотання друзів В. Зіньківський провів у в'язниці 14 місяців.

Повернувшись з ув'язнення В. Зіньківський продовжив свою громадську та освітню діяльність. У 1944 р. після смерті декана Богословського православного інституту імені С. Радонежського він обраний на цю посаду [14, с. 17-19]. До останніх днів В. Зіньківський – професор Богословського православного інституту імені С. Радонежського.

Перебування у в'язниці, а також осмислення довгого та плідного шляху свого релігійного життя вплинуло на рішення вченого прийняти сан священника. Пасторська робота у Домовій церкві РСХР – Паризькій Віденській церкві, де В. Зіньківським

проводилась велика релігійно-просвітницька робота, стала важливим напрямом роботи вченого у Франції. Слід відзначити, що отець Василь (В. Зінківський) був духовним батьком широкого кола людей. Головною рисою його характеру була неймовірна доброта, яка підкріплювалась різнобічними науковими знаннями та досвідом громадської роботи. Зусиллями отця Василя організовувались з'їди, присвячені проблемам православної культури, до участі в них були залучені провідні богослови Православної церкви. З цього часу В.Зінківський вважався одним з видатних представників духівництва Західноєвропейського Російського Екзархату своєї доби, він став широко відомим в емігрантських колах соціальним богословом та філософом. Митрополит Євлогій прагнув зробити В.Зінківського своїм наступником, однак вчений відмовився від цієї пропозиції посилаючись на стан здоров'я. Відмову від єпископського сану В.Зінківський також пояснював необхідністю терпіння парадної та церемоніальної сторони єпископської діяльності. Він вважав, що й без того відданий церкві як священник, професор, декан Богословського інституту імені С.Радонежського та голова РСХР. Учений визнавав, що, будучи єпископом, він не зможе приділяти достатньо уваги всім своїм справам, за які відчував особисту відповідальність. Проте він недооцінив важливості пропозиції прийняти єпископство. Враховуючи досягнення В.Зінківського у галузі православної філософії, його рукопокладення мало стати значною подією в історії православної церкви. Воно відкривало новий шлях перед наукою та православним пастирством у майбутньому, від усвідомлення якого залежало оновлення церковної історичної дійсності.

У 1953 р. В. Зінківський зайняв найвище для священника місце в єпархії – голови Єпархіальної ради у сані протопресвітера. Свою посаду він залишив у 1957 р., продовжуючи займатись різноманітною суспільною та просвітницькою діяльністю, зокрема приймати участь у з'їздах Руху, в екуменічних зустрічах, в місіонерських поїздках, викладати на богословських курсах. Після смерті митрополита Євлогія В. Зінківський зробив усе, щоб Західноєвропейський Російський Екзархат не зійшов зі свого шляху. Труднощі цієї справи полягали в тому, що у 1930 р. митрополит Євлогій, керуючий руськими православними парафіями в Європі, оголосив про відмову підкоритись московському Св. Синоду, який вимагав від церков зарубіжжя повної лояльності щодо більшовизму. Рішення митрополита Євлогія підтримали всі священники та парафіяни. В 1931 р. їх під своє опікування прийняв Константинопольський патріарх. Відносини між “євлогіанцями” та Московською патріархією довгий час залишались складними. Позитивне зрушення в них відбулось лише в 1990-ті рр.

Використана література:

1. *Верховский С.* Отец В. Зеньковский // Новый журнал. – 1962. – № 70. – С. 271-285.
2. *Митрополит Євлогій (Геограєвський).* Путь моей жизни: Воспоминания. – М.: Моск. рабочий; ВПМД, 1994. – 621 с.
3. Там само.
4. *Зеньковский В.* О так называемом “Экуменическом вопросе” // Вестник РСХД. – 1930. – № 6. – С. 3-7.
5. *Зеньковский В.* Русская педагогика XX ст. С приложением очерка О. Субботиной “Советская педагогика после 1931 г.” – Париж, 1960. – 55 с.
6. *Зеньковский В.* Коренная проблема современной педагогики // Русская школа. – 1935. – № 2-3. – С. 11-18.
7. *Зеньковский В.* Задачи и средства воспитания // Вестник Педагогического бюро. – Прага, 1929. – № 16-17. – С. 4-5.
8. *Зеньковский В.* О национальном воспитании / В. Зеньковский // Бюллетень Религиозно-педагогического кабинета. – 1929. – № 8. – С. 1-2; 1930. – № 10. – С. 3; 1931. – № 11. – С. 1.

8. Кирдяшова Е. Становление и эволюция педагогических воззрений В. Зеньковского: личность и факторы ее формирования : дис. ... канд. пед. наук. – Саранск, 1998. – 195 с.
9. Зеньковский В. Проблема воспитания в свете христианской антропологии. – Париж, 1934. – 256 с.
10. Зеньковский В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии. – М. : Школа – Пресс, 1996. – 272 с.
11. Верховский С. Отец В. Зеньковский // Новый журнал. – 1962. – № 70. – С. 271-285.
12. Зеньковский В. Новый этап // Вестник РСХД. – 1935. – № 2. – С. 14-15.
13. Князев А. Отец Василий Зеньковский // Вестник РСХД. – 1962. – № 66-67. – С. 15-19.

А н н о т а ц и я

В статье рассматриваются вопросы изучения истории православной церкви, в частности освещаются особенности ее положения в эмиграции (Франция) (20–50-е гг. XX в.) на почве исследования роли и места В. Зеньковского (1881–1962 гг.) в деятельности Богословского православного института имени С. Радонежского в Париже.

Ключевые слова: православная церковь, эмиграция, богословская мысль, наука.

A n n o t a t i o n

This article discusses the study of the history of the Orthodox Church, in particular, highlights the peculiarities of its situation in exile (France) (20–50-ies. XX cent.) on the basis of studies of the role and place of V. Zenkovsky (1881–1962) in the activity Orthodox Theological Institute of S. Radonezhskogo in Paris.

Key words: orthodox church, theological idea, emigration, science.

Даниленко О. В.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ УСРР З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ КРАЇНАМИ В РОКИ НЕПУ

Стаття присвячена особливостям зовнішньоекономічних відносин УСРР з європейськими країнами у роки непу.

Ключові слова: зовнішня торгівля, неп, промисловість, промислова сировина, експорт, УСРР.

Історія розвитку зовнішньої торгівлі УСРР у роки непу є актуальним напрямком науково-історичних досліджень, враховуючи сучасні євроінтеграційні процеси, і в той же час – існуючі прогалини в українській історіографії з історії міжнародних відносин. Радянські історики фактично уникали цієї теми, особливо її конкретних складових частин – експорту, імпорту, загального зовнішнього товарообігу з європейськими країнами, оскільки архівні документи були під забороною, а офіційна статистика обмежувалася загальними цифрами про баланс зовнішньої торгівлі. Якщо експорт належав до проблеми, яка дозволяла вченим конструювати економічні моделі відродження радянської промисловості, висвітлювати її окремі переваги перед іншими державами, то об'єктивне з'ясування структури імпорту неминуче розкривало б технічну і технологічну залежність СРСР від Заходу.

Історичної та історично-економічної літератури, особливо української, яка б стосувалася проблем зовнішньої торгівлі УСРР, обмаль. Вона виходила протягом 1920-х рр., про що свідчать публікації на сторінках фахових часописів того часу (“Народное хозяйство Украины”, “Плановое хозяйство”, “Торговля Украины с Востоком”, “Хозяйство